

Р. Г. Попович, О. Л. Вакуленко,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НОМІНАЦІЯ У СФЕРІ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА: СПІВСТАВНИЙ АСПЕКТ

Здійснюється аналіз термінологічної номінації водогосподарських понять, представлених засобами різних мов. виявляються спільні характеристики та специфічні для окремих мов ознаки, розглядаються пов'язані з цим проблеми перекладу водогосподарських термінів.

Ключові слова: *термінологічна номінація, ономасіологічна структура, термінотвірна структура, номінативний варіант.*

Осуществлен анализ терминологической номинации водохозяйственных понятий, репрезентированных средствами разных языков, определены общие характеристики и специфические для отдельных языков особенности, рассмотрены связанные с этим проблемы перевода водохозяйственных терминов.

Ключевые слова: *терминологическая номинация, ономасиологическая структура, терминообразовательная структура, номинативный вариант.*

The analysis of terminological nomination of water notions presented by, different languages is made. common characteristics and specific for some languages features are shown, problems connected with water terms translation are considered.

Key words: *terminological nomination, onomasyological structure, terminofoming structure, nominative variant.*

Навчання студентів читання оригінальної водогосподарської літератури (англо-, франко-, німецько-, іспаномовної) та перекладу фахових текстів на українську мову, робота над створенням навчальних посібників та підручників, складання термінологічних словників вимагає виявлення специфіки термінологічної номінації в галузі водного господарства, репрезентованої засобами різних мов (англійської, німецької, французької, іспанської, української), встановлення певних закономірностей та тенденцій, виявлення як спільних, так і специфічних ознак.

Ономасіологічний підхід, який ми використовуємо при здійсненні дослідження, передбачає, що вихідним пунктом аналізу виступає спеціальне поняття, яке входить у систему понять даної галузі, а зіставлення термінологічних одиниць здійснюється на базі цього поняття [1]. Це сприяє розгляду процесів термінотворення в різних мовах як функціонального явища і дає змогу виявити характерні для даного колективу носіїв мови способи членування позамовної дійсності, апробовані ним засоби вираження тих чи інших значень.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що у випадку ідентичності змісту та об'єму водогосподарських понять, які іменуються засобами різних мов, досить часто використовуються ізоморфні найменування, у яких подібними виявляються не тільки ознаки номінації, а й засоби та способи їх вербалізації, що дозволяє говорити про подібність чи співпадання у них не тільки ономасіологічних, а й термінотвірних структур. Наприклад, free water (англ.), eau libre (фр.), agua libre (ісп.), Freiwasser (нім.) – вільна вода (укр.).

Прикладом ізоморфних найменувань можуть слугувати також терміни: saturated soil (англ.), sol sature (фр.), suelo saturado (ісп.) – насичений ґрунт (укр.), хоча повне співпадання спостерігається тут лише на рівні ономасіологічних структур (ономасіологічна база – «ґрунт», ономасіологічна ознака – «насичений водою»), а термінотвірні структури співпадають лише у французькій та іспанській мовах, оскільки означення у цих мовах ставиться після іменника.

Слід зауважити, що найчастіше однотипні утворення спостерігаються на рівні термінів-словосполучень, що є найпродуктивнішим способом термінотворення в усіх мовах, за винятком німецької, де переважають терміни-складні слова. Так, словосполученням water cycle (англ.), cycle de l'eau (фр.), ciclo del agua (ісп.) – кругообіг води (укр.) у німецькій мові відповідає композит «Wasserkreislauf».

Спостерігається аналогічне функціонування вторинних найменувань, створених як на базі загальноживої лексики, так і термінів з інших наук, пор. soil horizon (англ.), horizon du sol (фр.), horizonte del suelo (ісп.), Bodenhorizont (нім.) – горизонт ґрунту (укр.); soil profile (англ.), profil du sol (фр.), perfil del suelo (ісп.) – ґрунтовий профіль, де терміни «горизонт» та «профіль» аналогічно використовуються у різних мовах у вторинній функції найменування.

Зустрічаються також кореляції вторинних найменувань, у яких повністю збігається «внутрішня форма», представлена, однак, засобами різних мов, що дозволяє говорити про створення на їх основі «прихованих інтернаціоналізмів», наприклад; mole drainage (англ.), drainage taupe (фр.), drenaje topo (ісп.) – кротовий дренаж (укр.); volumen muerto de embalse (ісп.), Totraum des Speichers (нім.) – мертвий об'єм водосховища (укр.).

При номінації понять таких категорій як: науки, параметри, величини – спостерігається паралельне використання запозичених найменувань з інших мов, у першу чергу класичних (латинської, грецької), що сприяє появі термінів-інтернаціоналізмів: isohyet (англ.), isohyète (фр.), isohieta (ісп.), Isohyete (нім.) – ізогієта; hydrogeology (англ.), Hydrogeologie (нім.), hidrogeologie (фр.), hidrogeología (ісп.) – гідрогеологія (укр.).

Виявлені численні випадки подібності та співпадання при номінації водогосподарських понять у таких різних у структурному відношенні мовах можна пояснити як універсальним характером процесів термінологічної номінації, суть якої полягає у вираженні окремих ознак наукового поняття та об'єктивації зв'язків даного поняття з іншими, так і наявністю в різних мовах аналогічних засобів, способів та типів номінації [3; 6].

Значну роль відіграє характерна для даної сфери тотожність багатьох її понять, що знаходять своє вираження засобами різних мов, а також численні наукові контакти користувачів термінологій різних шкіл, різних країн.

Проте внаслідок низки як внутрішніх, так і екстралінгвістичних факторів еквівалентні терміни різних мов можуть суттєво відрізнятися в ономаціологічному аспекті.

При однотипних ономаціологічних структурах корелятивні термінологічні одиниці найчастіше відрізняються граматичним оформленням. Так, наприклад, україномовній моделі з іменника та прикметника у номінації «іригаційний канал» в англійській відповідає безприйменникова конструкція *irrigation canal* та прийменникова конструкція з двох іменників – у французькій (*canal d'irrigation*) та іспанській (*canal de irrigación*) і складний іменник – у німецькій (*Irrigationskanal*).

Терміни-еквіваленти нерідко відрізняються способом номінації. Спеціальні поняття, виражені у німецькій мові складним словом, у терміносистемах інших мов зазвичай передаються за допомогою афіксального терміна чи словосполучення. При цьому можуть не співпадати не тільки їх термінові, а й ономаціологічні структури, пор. : водовипуск (укр.) – *Wasserablauf* (нім.), *outlet* (англ.), *aliviadero* (ісп.), *orifice de sortie* (фр.).

Співвіднесені терміни можуть відрізнятися також типом репрезентації ознаки, покладеної в основу найменування (різготипні номінації). Встановлена переважача тенденція використання у французькій та іспанській мовах вторинної номінації (непрямої та опосередкованої), в той час як для української, англійської та німецької мов більш характерні первинні (прямі) найменування, наприклад: облицьований канал (укр.) – *lined canal* (англ.), *canal à revêtement* (фр. – букв. «канал в одязі»), *canal revestido* (ісп. – букв. «одягнутий канал»).

Відповідні номінативні одиниці часто розрізняються ознакою номінації, тобто своєю «внутрішньою формою». Так, в той час як український термін «забральна стінка» передає функціональну ознаку споруди, то іншомовні номінації: *breast wall* (англ. – букв. стіна-груди), *masque* (фр. – букв. маска), *labio* (ісп. – букв. губа) – відображають подібність споруди до тих чи інших об'єктів.

Терміни різних мов можуть відрізнятися також джерелом номінації, тобто співвідноситись як автохтонне слово – запозичення, при цьому запозичені слова переважають у франкомовній та іспаномовній терміносистемах, пор. : лімніграф (укр.) – *water-stage recorder* (англ.), *limnigraphie* (фр.), *limnógrafo* (ісп.); ґрунтознавство (укр.) – *soil science* (англ.), *pédologie* (фр.), *peologia* (ісп.), *Bodenkunde* (нім.).

При співвіднесенні плану змісту предметної області «ґідромеліорація» з планом її вираження, репрезентованого засобами різних мов, у кожній із терміносистем знаходимо сукупності одиниць термінологічної номінації, які вживаються для позначення одного й того ж наукового поняття. Наприклад, для позначення поняття «кількість води, яку необхідно подати на 1 га зрошуваної площі за вегетаційний період» в українській термінології вживають терміни: зрошувальна норма, норма зрошення, норма води, дефіцит водоспоживання, водопотреба-нетто. Подібне зустрічаємо і в інших терміносистемах, пор. : *duty, duty of water, water duty* (англ.); *tasa de riego, dosis de riego, dotación de riego* (ісп.); *tache de l'eau d'irrigation, tache d'irrigation* (фр.).

Такі корелятивні одиниці ми розглядаємо як номінативні варіанти (НВ) у системах термінів. Вони об'єднані тотожністю виконуваної ними номінативної функції та групуються навколо функціонального (ономаціологічного) інваріанта, відрізняючись один від одного формою, терміновісною структурою, ознакою номінації, типом чи способом номінації та ін.

Терміни-варіанти, організовані певним чином навколо інваріантного поняття, утворюють у термінологічних системах номінативно-варіантні термінопарадигми (НВТП) [5].

Більшість виявлених у терміносистемах різних мов НВТП – це багаточленні утворення, що включають три та більше варіантів, які знаходяться в різних відношеннях один до одного, пор. : *rain gauge, rain gage, pluviometer, ombrometer* – дощомір (англ.); *Drain, Drän, Dränleitung, Dränrohr, Dränstrang, Entwässerungsröhr, Sickerleitung, Sickerstrang, Strang, Strangrohr* – дрена (нім.); *fluidómetro, fluidímetro, fluviómetro, fluímetro, flujómetro, contador de flujo, medidor de flujo, contador de gasto, indicador de gasto, contador de agua, contador de volumen, aparato registrador de caudales, registrador de caudales, caudalímetro, medidor del caudal, aparato de aforo, aforador, hidrómetro* – витратомір (ісп.).

Встановлено, що кількість варіантів у НВТП різних мов тісно зв'язана з роллю поняття, що формує дану парадигму. Так, для номінації базових понять даної галузі науки характерна тенденція до багатойменності, пор. : «зрошення дощуванням» – *irrigation in sprinkler, sprinkler irrigation, spray irrigation, overhead irrigation* (англ.); «відвідний канал» – *Ableitungskanal, Ableiter, Ablaufkanal, Auslaufkanal, Ausflut, Abflussgraben, Ableitungsgaben, Abzugsgaben, Abgraben, Ausflut* (нім.); «осушення» – *drenaje, drenado, desecación, desecado, secamiento, secado, desagüe, desaguado, desaguamiento, avenamiento, saneamiento agrícola, saneamiento, sangradura* (ісп.).

У терміносистемах різних мов виявлено численні випадки одноразового входження одного й того ж терміна в декілька НВТП, що є наслідком його багатозначності і свідчить про тісний взаємозв'язок семантичної та функціонально-номінативної варіантності в термінології. Так, термін *desaguadero* (ісп.) у значенні «скидний канал» входить у парадигму *canal de desagüe, desagüe, desaguadero, regüera de desagüe, cauce de desarga, canal evacuador*; у значенні «осушувальний канал» – у парадигму *canal de drenaje, canal de desagüe, canal de avenamiento, sangradera, sangradura, sangría, desaguadero*, а в значенні «дренажна канава» – в парадигму *zanja de avenamiento, cuneta de drenaje, desaguadero*. Розвиваючи вторинні семантичні функції в межах однієї й тієї терміносистеми, семантичні варіанти терміна в більшості випадків починають виконувати роль повторних найменувань, тобто варіантів номінації.

Приклади тісного зв'язку між семантичною та функціонально-номінативною варіантністю знаходимо у термінах усіх мов, які аналізуються нами в цій роботі, проте порівняння відповідних (тобто співвіднесених з одним поняттям) НВТП показує як співпадаючі, так і цілком відмінні моменти.

Так, в україномовній водогосподарській термінології для позначення двох різних понять вживаються запозичений з німецької мови термін «берма» та запозичений з французької мови термін «банкет» Подібну диференціацію цих інтерномінацій знаходимо у НВТП, репрезентованих засобами англійської та французької

мов, пор. : berm, inside berm (англ.); berme (фр.) – берма та cover, banquette, counter berm, back berm (англ.); banquette de pied (фр.) – банкет. У той же час у німецькій мові для позначення поняття «берма» вживається НВТП, що включає обидва інтернаціоналізми: Verme, Böschungssabsatz, Banket, Bankette, Bank. Проте в іспанській мові термін banqueta включає два ЛСВ (банкет і берма), тому одночасно входить у дві різні НВТП.

Для досягнення адекватності науково-технічного перекладу при виборі еквівалента іншомовного терміна домінуюча роль того чи іншого члена НВТП визначається як сукупністю власне мовних характеристик терміна (спосіб номінації, структурна мотивованість, повнота словотвірних гнізд) [2], так і його концептуальною структурою, а також певними екстралінгвістичними факторами.

Так, у деяких парадигмах перевага одного варіанта пов'язана з полісемією іншого члена цієї ж парадигми. Саме цим, очевидно, можна пояснити більшу частотність варіанта «aguas», що є лексикалізованою формою множини іменника agua (ісп.), у порівнянні з багатозначним членом однієї й тієї ж НВТП «caz» при позначенні поняття «б'єф» у іспаномовній термінології.

У інших парадигмах при виділенні домінанти вирішальну роль відіграє належність найменування-варіанта до інтернаціонального фонду. Наприклад, у іспаномовній НВТП, що співвідноситься з поняттям «осушення» (див. вище), перевага надається інтерномінації drenaje (із фр. drainage). У німецькій мові, навпаки, термін-інтернаціоналізм Drainage та його варіанти Dränage, Dränen, Dränieren, Dränierung, Dränung лише разом можуть скласти «конкуренцію» автохтонному найменуванню Entwässerung (рідше Abwässerung).

Цікаво зазначити, що терміни drainage (англ.) та drainage (фр.) являються єдиними найменуваннями відповідного поняття у цих мовах. Подібне зустрічаємо і в українській та російській терміносистемах, проте слід зауважити, що тут терміном «дренаж» позначається не будь-який вид осушення (це характерно для всіх відповідних іншомовних назв), а «осушення тільки закритими системами дрен та колодязів» [4]. Цей факт є свідченням міжмовної асиметрії в термінології, в тому числі й асиметрії інтерномінацій, що слід враховувати при перекладі термінів з однієї мови на іншу.

У ході зіставного аналізу виявлені також факти міжмовної варіантності термінологічної номінації, що є результатом неспівпадання поняттєвого змісту або повної відсутності окремих понять внаслідок неоднакового членування даної предметної області носіями різних мов. Такі випадки становлять особливу трудність для перекладачів науково-технічної літератури, а тому потребують детальніших спостережень та аналізу.

Література:

1. Вакулєнко О. Л. Зіставлення термінології різних мов в ономаціологічному аспекті / О. Л. Вакулєнко, Р. Г. Попович // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. – Чернівці, 2004. – С. 25–27.
2. Изергина И. А. Синонимия в современной английской терминологии электроники: Автореф. дис.... канд. филол. наук / И. А. Изергина. – Л., 1980. – 19 с.
3. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов : Вища школа, 1988.
4. Мелиорация. Энциклопедический справочник. – Минск : Белор. сов. энциклопедия, 1984. – 567 с.
5. Попович Р. Г. Номінативний аспект іспанської водогосподарської термінології. Автореф. дис.... канд. филол. наук / Р. Г. Попович. – Київ, 1993. – 23 с.
6. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольский, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989.